

Uz ovakve pregledne tablice, knjige su obogaćene i nizom slikovnih priloga, ponajviše fotografijama lokalnog stanovništva, detaljima pejzaža, faksimilima arhivskih dokumenata i sl.

Identificirajući sve lokalne rodove, njihovo podrijetlo, broj pripadnika roda, obitelji i migracije i prikazujući to na ovakav pregledan i nadasve precizan način, ta ostvarenja Mladena Andreisa omogućuju potpuno upoznavanje demografske i antroponomijske slike Vinišća, te otoka Velog i Malog Drvenika tijekom tri stoljeća do 1900. godine.

Tihana Luetić

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 42, Zagreb-Zadar 2000., 518 str.

Ovaj broj *Radova* podijeljen je na dvije cjeline. Prva cjelina sadržava nova znanstvena istraživanja, a druga donosi ocjene i prikaze novih stručnih publikacija.

Tko je ubio vojvodu Erika? (1-16) tema je rada Nenada Labusa. Autor na temelju franačkih izvora razmatra pogibiju furlanskoga markgrofa Erika kod Tarsatike, tj. Trsata, i prilike između 791. i 812. godine. Revidirajući teze hrvatskih povjesničara koji Tarsatiku smaraju franačkom, bizantskom ili čak hrvatskom utvrdom, Labus iznosi novu tezu o statusu Tarsatike i pogibiji markgrofa Erika. Smatra da ona nije bila ni pod čijom vlašću već neutralno područje, a povod za Erikovo ubojstvo došao je od Avara jer je on bio glavni vođa prvoga pohoda franačke vojske 791. godine.

Nikola Jakšić u radu *Vladarska zadužbina Sv. Bartula u srednjovjekovnom selu Tršci (17-64)*, analizirajući toponime okolnih sela zadarskog zaleđa iz 14. st., rješava teritorijalni smještaj sela. Već tada se kao posjednici spominju zadarske plemićke i građanske obitelji, kninski biskup i hrvatska plemićka obitelj Šubići. Arheološka istraživanja crkve sv. Bartula, njezin oblik, ostaci keramike, ciborij iz 9. st., srednjovjekovni sarkofag, potvrdili su autorovu tezu da je selo bilo u sastavu vladarskih posjeda te kasnije predano u posjed kninskom biskupu, a crkva posvećena Sv. Bartulu.

Slikarska djela u sačuvanim inventarima zadarskih građana iz 14. i 15. stoljeća (65-78) članak je Emila Hilje. Prema odredbama gradskog statuta zadarski građani bili su obvezni napraviti popis svojeg inventara. Autor na temelju takve arhivske građe nastoji dati kratak osvrt na brojnost i važnost likovnih djela u vlasništvu zadarskih građana 14. i 15. st. Rezultati istraživanja pokazuju da gotovo četvrtina inventara pripada zadarskom plemstvu, a po spolu muškarci su zastupljeniji od žena. Iako većina djela nije sačuvana, može se djelomično stvoriti predodžba o razvijenosti slikarske djelatnosti u Zadru toga vremena.

Krešimir Kužić u radu *Promjena toponima sela Radošića iz 1386. godine (79-104)* daje prikaz zabilježenih toponima s kraja 14. st. u selu Radošić, u Zagori, smještenom između šibenskoga i splitskog distrikta. Unatoč brojnim pustošenjima i protjerivanjima stanovništva toga kraja, autor iznosi iscrpan popis toponima čija se imena kroz povijest gotovo i nisu mijenjala. U nastavku rada toponimi zabilježeni u katastru Mletačke Republike 1711. uspoređeni su s toponimima iz 1997. godine; ta analiza također pokazuje stalnost naziva ovog sela tijekom dugoga povijesnoga kontinuiteta.

Slijedi opsežni rad Mislava Elvisa Lukšića *Zatočeništvo Nikole Modruškog kod krčkih knezova g. 1462. (105-172)*. U uvodu autor donosi popis radova domaće i strane historiografije koji površno i djelomično govore o ovome događaju, a zatim na temelju nekoliko pisama zadarskog nadbiskupa Vallaresa, jednog izvještaja mletačkog Vijeća umoljenih te bule pape Pia II daje jasniju sliku o otmici i zatočeništvu Nikole Modruškog, ali i o njegovu životu, obrazovanju i djelovanju. Analizirajući spomenute dokumente, autor je pokušao rekonstruirati tijek otmice, vrijeme zatočeništva

i okolnosti koje su uvjetovale njegovo puštanje te odustajanje Kurjakovića od Modruša, koji je bio na području njihovih suparnika Frankapana.

Slabo obrađen problem pomorskih plovidbenih putova pokušao je osvijetliti Milorad Pavić u radu *Plovidbena ruta sjevernim Jadranom u izolatu Giuseppea Rosaccija (173-194)*. Autor je na temelju djela talijanskoga geografa, liječnika i renesansnog pisca XVI. i XVII. st. Giuseppea Rosaccija odredio uobičajeni pravac pomorske plovidbe sjevernim Jadranom. Put je započinjao u Veneciji i preko istarske obale te sjevernojadranskih otoka vodio prema Ninu i Zadru. Pavić zaključuje da se plovidbena ruta tokom niza stoljeća nije mijenjala i da je ostala gotovo ista sve do novoga vijeka.

Rad Šime Peričića *Neki Dalmatinci - generali stranih vojski (195-220)* pokušava proširiti saznanja o našim ljudima koji su, službujući u redovima stranih vojski, dobili visoki čin pukovnika ili čak generala. U razdoblju od XVII. do XIX. st. obrađeno je dvadesetak istaknutih hrvatskih časnika, pukovnika i generala podrijetlom iz Dalmacije koji su najvećim dijelom služili u vojskama Mletačke Republike te u francuskoj, austrijskoj pa i ruskoj vojsci.

U članku *Iz prošlosti Boke: Dobrotski rodovi i hrvatska bratovština sv. Jurja i Tripuna u Mlecima (od XII. do početka XIX. st.)* (221-260) Lovorka Čoralčić na temelju arhivske građe Bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Veneciji daje iscrpan prikaz sudjelovanja dvanaest rodova iz bokokotorskog mjesta Dobrota u članstvu bratovštine. Službe predstojnika, vikara, zamjenika gastalda ili desetorice dekana najviše su obavljali rodovi Ivanović-Moro, Ivanović i Kamenarović s više od dvadeset svojih članova. Ostali rodovi znatno manje su zastupljeni u radu bratovštine što autorica jasno iznosi u prilogu rada.

Prinos poznavanju gospodarskih prilika drniškog kraja u XIX. stoljeću (261-285) drugi je rad Šime Peričića. Autor najprije govori o demografskom stanju drniškog područja prije i poslije prvog službenog popisa 1857. godine a zatim se osvrće na gospodarsku razvijenost. Najvažnija djelatnost bilo je poljodjelstvo. Rudokopi u Siveriću i Tepljuhu davali su dobre količine kamenog ugljena, a zapošljavali velik dio stanovništva. Peričić naglašava razvitak obrtništva i kućne radinosti ali samo za vlastite potrebe. Povoljan geografski položaj u zaleđu srednje Dalmacije pridonio je njegovu boljem prometnom povezivanju sa Zadrom i Šibenikom.

Na Berlinskom kongresu 1878. dopušteno je Austro-Ugarskoj Monarhiji da riješi krizu nastalu u Bosni i Hercegovini te time zadovolji i svoje teritorijalne pretenzije. To nije bilo moguće bez vojne akcije. Svojim radom *Sudjelovanje dalmatinskih jedinica u zaposjedanju Bosne i Hercegovine 1878.* (287-308) Tade Oršolić daje bolji uvid u ovu problematiku. Autor navodi da je sve vojno sposobno stanovništvo Dalmacije uključeno u XVIII. vojni divizion. Vojna operacija započela je u srpnju i trajala do rujna 1878. Zauzeti su Ljubuški, Posušje i Čitluk, a za Mostar i Livno vodile su se najžešće borbe s neregularnim snagama osmanlijske vojske. Od Hrvata najviše su se istakli vojnici sa šibenskoga i splitskog područja, a obiteljima poginulih dodijeljena je državna potpora.

Sljedeći je rad *Don Pravo Zanki (1839-1909) preporoditelj i političar ninskog kraja (309-331)*, Marjana Diklića podijeljen u tri dijela. Prvi donosi kratak osvrt na Zankijevo podrijetlo, djetinjstvo, školovanje te djelovanje u Stranci prava, koje je bio utemeljitelj (1894.). U drugom dijelu autor naglašava njegovu preporodnu ulogu kroz svećeničku službu u Ninu te kao poslanika u Dalmatinskom saboru. Treći, najopširniji dio govori o prijelazu Zankija s narodnjaštva na pravaštvo, razočarana popustljivošću Narodne stranke. Iz politike se Zanki zbog bolesti povlači te je umro 1909., a svojemu rodnom Ninu ostavio je unaprijedeno školstvo i zdravstvo.

Školstvo u trogirskom kraju u 19. i 20. stoljeću (333-412) rad je Ivana Pažanina koji daje nov doprinos ovoj tematici. Proučava šire područje grada Trogira, Kaštela, Segeta, otoka Čiova i Drvenika.

Rad započinje analizom školstva za vrijeme prve austrijske uprave u Dalmaciji (1797.-1805.), zatim govori o nastavničkom kadru, novim školama, problemu nametnutoga stranog jezika, školovanju učitelja itd. Takav način obrade građe rabi i za sljedeća povijesna razdoblja u kojima su Trogir i trogirski kraj tijekom vremena pripadali raznim upravama - od francuske uprave, preko Kraljevine SHS, Drugoga svjetskoga rata, «druge» Jugoslavije pa sve do analize školstva u neovisnoj Republici Hrvatskoj.

Ante Bralić u radu *Kretanje cijena u Zadru tijekom Prvog svjetskog rata* (413-430) osvrće se na kontrolu i rast tržišnih cijena koje je Austro-Ugarska Monarhija nametnula Dalmaciji, koristeći se njome kao ratnom rezervom. Pod državni su nadzor potpale cijene kruha, brašna, šećera, svinjetine te bolnički smještaj. Potom iznosi podatke o stvaranju ilegalnog, tj. crnog tržišta što otkriva pravo stanje gospodarstva u Dalmaciji. Naime, negativne posljedice za gospodarstvo proizlazile iz pogrešne odluke vlade da regulira samo najvažnije proizvode a ne sve, što je dovelo do pojave jakoga crnog tržišta i rasta cijena u drugoj polovini rata.

Tema Tončija Štitina *Stjepan Radić u Dalmaciji (1918-1928)*, (431-478), prikazuje pojavu i razvitak Hrvatske (republikanske) seljačke stranke u Dalmaciji te Radićevo djelovanje na pridobivanju dalmatinskog stanovništva. Premda je HRSS 1920. g postala treća stranka po snazi u Jugoslaviji, tek 1923. godine pobjeđuje u Dalmaciji, i to s Radićem kao nositeljem liste. Koalicija s radikalima 1925. donijela mu je i u Dalmaciji puno protivnika i pad popularnosti. Promjena imena u Narodnu seljačku stranku s namjerom širenja seljačkog pokreta na istok nije puno uzdrmala Stranku. Posljednji boravak Radića u Dalmaciji zabilježen je u Splitu 1928. Nakon atentata na Stjepana Radića, dalmatinsko pučanstvo izvjesilo je zastave na pola stijega, a vidovdanski praznik nije slavljen.

Za isto povijesno razdoblje odlučio se i Zlatko Matijević u radu *Hrvatska pučka stranka u Dalmaciji (1919-1929)*, (479-501). Stranka je nastala kao dio Hrvatskoga katoličkog pokreta koji je početkom XX. stoljeća pokrenuo dr. Antun Mahnić, krčki biskup, s glavnim ciljem ujedinjenja Pravoslavne i Katoličke crkve. Ujedinjenje svih podružnica postignuto je 1920. kada je na izborima u Dalmaciji postiglo dobre rezultate. Neuspjela koalicija s HSS-om nije pokolebala stranku koja 1927. na parlamentarnim izborima osvaja jedan mandat i potvrđuje se kao jedna od najvažnijih stranaka u Dalmaciji. Kralj Aleksandar godine 1928. uvodi diktaturu i zabranjuje rad svih stranaka, što je značilo i kraj Hrvatske pučke stranke.

Na kraju *Radova* donose se četiri prikaza najnovijih stručnih publikacija.

Tonko Marunčić

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 43, Zagreb-Zadar, 2001., 506 str.

U broju 43 *Radova Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* dano je 14 znanstvenih odnosno stručnih radova te devet ocjena i prikaza stručnih knjiga i zbornika objavljenih od 1999. do 2001. godine. Prvi prilog naslovljen *Iz starije hrvatske povijesti* potpisuje Lujko Margetić (1-11). U pet poglavlja autor raspravlja o Dalmaciji druge polovine VI. stoljeća, ulozi bizantskih počasnih i službenih titula u hrvatskoj povijesti, toparhu Dobronji, kontinuitetu dalmatinskih gradskih općina te o pitanju feudalizma u doba hrvatske države narodnih vladara. Upravo upotreba bizantskih vrela, ističe autor, otvara novu mogućnost rješavanja brojnih problematskih pitanja hrvatske srednjovjekovne povijesti.

Mate Suić u radu *Grad Prg – tipološka osobitost uz našu obalu* (13-28) bavi se istraživanjem i rješavanjem urbanističkih, arhitektonskih, te nekih morfoloških i tehnoloških problema, ali otvara i